

PRIMENA ETNOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA MATERIJALNE
KULTURE U SAVREMENOM DRUŠTVU

Istraživanja pojedinih oblasti materijalne kulture prisutna su u radovima starijih eminentnih etnologa: Jovana Cvijića, Srećena Vukosavljevića, Borivoja Drobnjakovića i drugih. Veliki značaj za istraživanje materijalne kulture u Srbiji imalo je otvaranje i rad Etnografskog muzeja u Beogradu 1901, a posle drugog svetskog rata, 1947. godine, Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti. Njihova istraživanja se unekoliko razlikuju, što je uslovljeno različitim koncepcijama i zadacima tih Ustanova. U posleratnom periodu vredne priloge iz oblasti materijalne kulture daju muzeji u Pokrajinama i u užem području Srbije, njihovi saradnici i naučni radnici.

1.

Etnografski muzej u Beogradu osnovan je 1901. godine sa posebnim zadacima "da se što dublje i doslednije upozna naš narod i da se stupi u što tesniju vezu sa svim srodnim institucijama i ličnostima u zemlji i na strani da bi se što potpunije prikupilo sve ono blago koje u narodu leži i koje svakim danom sve više nestaje. Sakupljen i objavljen etnografski materijal u Glasniku, koji je veoma dragocen, predstavlja doprinos boljem sagledavanju etnosa i etničkih promena, kao i celokupnog razvoja našeg društva". 1) Glasnik je počeo da izlazi 1926. godine, povodom proslave 25-godišnjice osnivanja i rada Etnografskog muzeja u Beogradu. 2) U izdanjima Glasnika izdvajaju se dve faze. Prva obuhvata period od 1926. godine do 1940. godine, kada je objavljeno 15 svezaka (I-XV). U njima je publikovan manji broj rasprava etnološkog karaktera i iz drugih srodnih naučnih disciplina, kao i nekoliko stručno obrađenih muzejskih zbirki. Najveći broj članaka sadrži raznovrsnu etnografsku građu, koja je jednim delom bila prikupljena i na osnovu upitnika i uputstava za prikupljanje usmenih i materijalnih etnografskih izvora, a koje je Muzej slao svojim spoljnim saradnicima. Etnografski muzej nastavio je da objavljuje Glasnik tek 1953. godine obeležavajući pedeset godina od osnivanja (1901-1951). Tada je publikovan Glasnik XVI i Julijanski Zbornik. 3) Ponovno pokretanje Glasnika donelo je novine u sadržaju. Preuzimanjem monografskih istraživanja pojedinih predela u Srbiji, kolektiv Muzeja je počeo da objavljuje rezultate tih istpitivanja. Na taj način prezentirana su: Gornja Resava (25), Jadar (27), Resava (28-29), Negotinska krajina (31-32) i Bor (38). 4). Do 1979. g. izašla je i 43 knjiga Glasnika. Dosadašnje radove koji govore o materijalnoj kulturi možemo podeliti u tri grupe: 1. Privreda, 2. Narodna arhitektura i 3. Nošnja, nakit, tkanine i čipke. 5)

1. - Radovi prve grupe obrađuju sledeće teme: bojenje predmeta, zanate i domaću radinost. Mada su to vredni prilozi, ipak se čini da u njima nisu obuhvaćeni svi aspekti i teme,

posebno savremene.

2. - Radovi druge grupe odnose se na arhitekturu seoskih i gradskih kuća u pojedinim oblastima, na pokućstvo i privredne zgrade, a jedan rad govori o kulturi stanovanja (Rajko Marmuzić, Naseljavanje i kultura stanovanja u vojvođanskim naseljima 18. i 19. veka). 6)

3. - Najbrojnije su rasprave o nošnji, u kojima autori sa različitim pristupom govore o tipovima muške i ženske nošnje u pojedinim oblastima. Izvestan broj radova se odnosi na pojedine delove nošnje i nakita.

Etnografski muzej u Beogradu je povodom 75-godišnjice svog postojanja priredio izložbu Narodne nošnje Jugoslavije, a s tim u vezi bilo je i Savetovanje etnologa Srbije, koje je održano 18. i 19. novembra 1976. godine, sa temom: "Međusobni uticaji grada i sela u oblikovanju odevanja." Pošto su sa svojim saopštenjima učestvovali etnolozi iz drugih republika ovaj naučni skup dobio je širi jugoslovenski karakter. 7) Po rečima Burdice Petrović "prijavljena saopštenja za Savetovanje nisu obuhvatila sve predviđene društvene, ekonomske, psihičke i vrednosne aspekte, ali, u celini uzeto, pružila su delimični ili potpuni odgovor na postavljene pretpostavke potvrđujući ih i utvrđujući važnost sagledavanja razvoja odevanja i njegovog oblikovanja u zavisnosti od međusobnih uticaja grada i sela i pripadnosti određenom društvenom sloju pojedinaca i grupa". 8)

Ovakav pristup rešavanju pitanja iz domena materijalne kulture je neophodan, jer vreme u kojem živimo i radimo to zahteva, pogotovu ako se ima u vidu primena tih istraživanja u savremenom društvu.

2.

Kao što je istakao Atanasije Urošević "s obzirom na značaj nauke koje se bave izučavanjem naroda, narodnog života, narodne kulture, zatim psihičkih i drugih narodnih osobina, još oktobra 1945. godine, gotovo neposredno po završetku narodnooslobodilačkog rata, na inicijativu predsednika Srpske akademije nauka Aleksandra Bilića, a prema referatu dopisnog člana Vojislava Radovanovića, doneta je odluka da se osnuje Etnografski institut kao institut Akademije". 9)

Institut je postao centralna naučna ustanova za etnologiju u Srbiji. Statutom su određeni zadaci Instituta koji su vremenom postali sve veći. Prvobitni zadatak je bio da se produži ispitivanje naselja u Srbiji i u susednim krajevima kako bi se proučila evolucija naselja i kulture u Srbiji, kao i etnogeneza srpskog naroda i narodnosti u njoj. 10)

Etnografski institut se brzo uključio i u savremene tokove našeg društva, pa je uneo u svoja istraživanja uticaj industrijalizacije i urbanizacije na našu kulturu. Od 1971. godine radi se na opsežnim temama:

1. - Stalno praćenje promena u narodnoj kulturi na

selu.

2. - Etnološke rekognosciranje i ispitivanje ugroženih naselja na terenu na kome se planira gradnja hidroelektrane "Derdap II", zatim brane na Rasini, i na trasi pruge Beograd-Bar.

3. - Monografsko antropogeografsko-etnološko proučavanje Lužnice i Buzižaka u Istočnoj Srbiji i Šabačke Posavine i Pocerine. 11)

Ova prezentacija Instituta je sasvim ispravna, jer time "naučni kolektiv Etnografskog instituta udovoljava i jednoj strani zahtevu razvitka etnološke misli (kao, i, s druge strane, savremenoj društvenoj potrebi negovanja primenjene nauke, primenjene etnologije". 12)

Rezultata istraživanja Institut je štampao u svojim publikacijama: Zborniku radova, Posebnim izdanjima, Etnografskog instituta kao i preko brojnih predavanja koje je Institut organizovao. Radove u tim publikacijama možemo podeliti u nekoliko grupa kada se radi o temama koje se odnose na kulturnu kulturu:

1. - Mali je broj priloga sa temom zanati i domaća radinost. Pošto veliki broj zanata nestaje bilo bi veoma važno da se ispituju razlozi nestajanja pojedinih zanata. Nedostaju radovi o tome kako domaća radinost utiče na život ljudi u nekim oblastima, kao i predlozi da se u nekim sredinama takva vrsta delatnosti afirmiše.

2. - Teme koje se odnose na nošnju su nešto brojnije. U tim raspravama se govori o nošnjama u pojedinim oblastima, kao i nekim starijim elementima (balkanskim, predslovenskim) koji su uticali na odevanje.

3. - Najbrojniji su radovi koji obrađuju naselja u Srbiji. U prvim brojevima Glasnika preovlađuju antropogeografska ispitivanja pojedinih naselja, a u novijim prilozi o preobražaju naselja u industrijska središta. Objavljeni su rezultati ispitivanja naselja koja će zbog izgradnje hidroelektrana potapanjem nestati. Jedan rad govori o promenama koje je izazvala izgradnja pruge Beograd-Bar. 13)

4. - Priloge o arhitekturi seoskih i gradskih kuća, spomenicima kulture radili su arhitekta: Branislav Kojić, Ivan Zdravković, Aleksandar Deroko i drugi. Vredni su radovi koji se odnose na vrednovanje i zaštitu seoskih i gradskih naselja od izvanredne vrednosti. 14)

x x x x x

Etnografski muzej i Etnografski institut SANU svojim istraživanjima učinili su mnogo da se afirmiše naša nauka, da se prouče razni elementi naše kulture. Nije problem u zastupljenosti ove ili one teme već, čini nam se, druge prirode: Koliko se može ono što je urađeno primeniti u našim prilikama?

1. - Zaštita spomenika kulture, seoskih i gradskih naselja, je oblast kojom se, pre svega, bave arhitekta. Oni pose-

bno koriste rezultate istraživanja etnologa iz oblasti materijalne kulture za sopstvena istraživanja "o uređenju sela, u kojima se analizira geneza, postojeće stanje i pravci budućeg razvoja seoskih naselja i seoske arhitekture..." 15) Savremene promene koje su zahvatile i našu sredinu nameću potrebu da se zaštite gradska i seoska naselja. Pri tom treba voditi računa da "realan život jedne varoši traži da se ona tretira na prvom mestu kao naselje određeno za život i rad ljudi, sa perspektivom stalnog razvoja, ali postoji s druge strane neosporna kulturna potreba da se i vrednosti nasleđa iz prošlosti nekako sačuvaju". 16)

2. - Reč etnologa trebalo bi da se više čuje ako se ima u vidu razvoj turizma na selu. Za razvoj turizma moraju biti osigurani određeni uslovi. Svedoci smo velikih promena na selu, koje su i istraživači zabeležili u svojim radovima. Sve više nestaje ono što je tradicionalno, autentično. Čoveku sa sela nude se gradski projekti kuća i on ih prihvata, a "poznata morevska kuća sa doksetom, trenom, ili ćoškom, i izduženom strehom kojom je naš seljak, stvorio arhitekturu zasnovanu na čisto prirodnim i kulturnim temeljima ne može se više zapaziti, ni u prigradskim ni u seoskim naseljima. U drugim zemljama razvijenog turizma, naročito alpskim, zapaža se sasvim suprotna tendencija, gradnja tradicionalnih tipova kuća, u koje se inače unose svi elementi savremenog komfora postala je masovna pojava, koju čak podstiču planerske ustanove". 17) Naša sela preplavile su kuće gradske arhitekture. "Jasno je da se ne mogu svuda očekivati sve privredne i sporedne zgrade koje su ispunjavale naše dravno seosko dvorište. Jasno je i to da se umesto tradicionalnih moraju graditi nove privredne zgrade koje odgovaraju novom privrednom usmeravanju ljudi. Ponegde je, ipak trebalo ostaviti ne samo bolje očuvane pojedinačne privredne zgrade, nego i kompletna dvorišta sa svim njegovim građevinama i kućom. Ako ni zbog čega drugog, a ono iz edukativnih i naučnoistraživačkih razloga. Toliko opisivani i opavavani vajati, na primer, deo su našeg narodnog graditeljstva, osobenost našeg sela razbijenog ili razređenog tipa, njih je trebalo sačuvati, jer predstavljaju čak i turističku privlačnost". 18)

3. - U savremenim uslovima etnolozi bi trebalo više da se angažuju kako bi se, posebno u seoskoj sredini revalorizovale predstave o lepom i vrednom. U svom radu "Društveni značaj tradicionalnih godišnjih sajмова", Nikola Pavković je istakao da je "od 1965. godine, otkada je ustanovljena proslava Mokranjčevih dana u Negotinu (21-23. IX) u okviru koje postaje stručna i naučna savetovanja muzikologa, etnologa i folklorista Srbije, odvija se proces izvesne parafolklorizacije Negotinskog vašara. Organizacija takmičenja i izbora najlepše tradicionalne nošnje i najbolje amaterske folklorne grupe, koje ocenjuju etnolozi i etnomuzikolozi, počela je kod seljaka donekle da revalorizuje pojmove o lepom i vrednom. Kao najbolje proglašavane su stare nošnje, izvorne pesme, igre i muzika, a ne one koje su dotada u lokalnoj sredini smatrane kao "nove" i "najlepše". 19)

U to da je najviše na ceni ono što je novo uverila sam se krajem juna 1980. godine, kada sam sa grupom studenata etnologije ispitivala nošnju, arhitekturu i pokućstvo u Žagubici

i pet okolnih sela (Ribarima, Milatovcu, Krupaji, Sigama i Vukovcu). Zapazili smo da se u kućama nalaze uglavnom predmeti kupljene u gradu, da u njima sve više nestaje tkanih predmeta koji su se svakodnevno koristili. Oni se, kako su nam seljanke rekly, čuvaju kao uspomena na "ona vremena". U novije doba sve se manje тка, seljanke šalju platno i konac u Dimitrovgrad pa se tamo rade prekrivači koji su u ovim selima "na ceni". Samo je jedna seljanka na naše pitanje: Da li je lepše ono što ona radi, ili ono što se može kupiti u gradu? - rekla da je lepše ono što ona тка, ali da od mlađih u kući dobija "savete" da ipak sve to drži dalje od oka. 20)

Sve to upućuje na zaključak da je problem, kako kod starijih žitelja sela, tako i kod mlađih, da je potrebno da se organizuje šira akcija preko ljudi koji u seoskim sredinama dolaze u neposredan kontakt sa svim uzrastima (u mesnim kancelarijama, školama) kako bi se revalorizovale predstave o lepom i vrednom. Razume se za to je potrebno dosta vremena, jer je naš čovek na selu vekovima bio opterećen predrasudama o njemu iz drugih sredina, pre svega, gradskih. Za njegovu kulturu upotrebljavao se naziv "seljačka", sepsstvene proizvode nije mnogo cenio. U novije vreme seljaku je postalo dostupno sve ono što se može kupiti u gradu, od odeće do pokućstva. On to kupuje potiskujući svoje dragocene predmete, tako da je danas u seoskim kućama premalo onog izvornog, tradicionalnog, kulturno vrednog.

Jednom širom akcijom i saradnjom etnologa i onih ljudi koji dolaze u neposredan kontakt sa ljudima na selu, zaštitile bi se od nestajanja mnoge tekovine vrednih ruku seljanki, ne u muzejima, već u kućama na selu, što bi im vratilo vekovima samo njima svojevremenu prisnost i toplinu.

N a p o m e n e

1. - Milica Bošković-Matić, Pedeset godina Glasnika Etnografskog muzeja u Beogradu, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, 39-40, Beograd 1976, 19.
2. - Slobodan Zečević, 75 godina postojanja i rada Etnografskog muzeja u Beogradu, 39-40, Beograd 1976, 14.
3. - Milica Bošković-Matić, navedeno delo, 19.
4. - ibid, 20.
5. - Milica Bošković-Matić, Bibliografija radova Etnografskog muzeja u Beogradu, Glasnik Etnografskog muzeja, 39-40, Beograd 1976, 21-39.
6. - Rajko Memić, Naseljavanje i kultura stanovanja u vojvodanskim naseljima 18, 19. veka, Glasnik Etnografskog muzeja 37, Beograd 1974, 65-96.
7. - Jurdica Petrović, Međusobni uticaji grada i sela u oblikovanju odevanja, Hronika, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, 41, Beograd 1977, 231.
8. - ibid, 233.

9. - Atanasije Urošević, Razvoj i rad Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (1947-1972), Glasnik Etnografskog instituta, XXI, Beograd 1973, 5.
10. - ibid, 7
11. - ibid, 9-10
12. - Miljana Radovanović, Perspektive rada u Etnografskom institutu, Glasnik Etnografskog instituta XXI, Beograd 1973, 14.
13. - Radovi u Glasniku Etnografskog instituta XXI, Beograd 1973: V. Stojančević, Razvoj seoskih naselja SR Srbije u industrijska središta i preobražaj života njihovih stanovnika (primer naselja Sevojna, Vučja i Jelašnice), 119-135; Dušan Dr-ljača, Nova etnološka ispitivanja u naseljima Srbije, koja će potapanjem potpuno ili delimično nestati (Rasina, Donji Ključ), 169-190; Petar i Preda Vlahović, Neki problemi akulturacije uz gradilišta pruge Beograd-Bar (kroz Srbiju), 151-166.
14. - Aleksandar Deroko, Zaštita seoskih i gradskih naselja od izvanredne vrednosti kao sponenika kulture, Glasnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka, II-III, Beograd 1957, 947-954.
15. - B. Kojić, Arhitektonski fakultet u Beogradu i etnografska proučavanja, Glasnik Etnografskog instituta II-III, Beograd 1957, 944.
16. - Aleksandar Deroko, navedeno delo, 949.
17. - Milorad Vasović, Životna sredina i narodna baština, Glasnik Etnografskog instituta XXIV, Beograd 1975, 75.
18. - ibid, 76.
19. - Nikola F. Pavković, Društveni značaj tradicionalnih godišnjih sajmova, Etnološki pregled 10, Cetinje 1972, 101-102.
20. - U selu Sige, informant Stanija Novaković, 51 godinu.